

Artikelarkiv Arvesølv 2003

Matrikel, hartkorn og bonitet

af *Svend Ove Edvardsen*

De der har syslet med slægtsforskning, er sikkert adskillige gange stødt på begrebet hartkorn, når de har kigget i gamle skøder, fæstebreve m.m. Og så har de måske undret sig over denne underlige angivelse af en ejendoms størrelse i tønder, skæpper, fjerdingkar og album. Hvorfor angives ikke bare ejendommens jordareal i f.eks. kvadratalen eller tønder land?

Hartkorn er en sammentrækning af "hårdt kom", der omfattede kornsorterne rug og byg, og betegnelsen er fra meget gammel tid brugt til angivelse af den årlige afgift eller "landgilde", som en fæster skulle yde til jordejeren. Landgildet kunne godt ydes i andre naturalier end hårdt kom. Til det brug havde de enkelte godser udarbejdet omregningstabeller. En tønde hartkorn kunne f.eks. sættes lig med 2 tønder havre, 12 gæs eller 24 høns.

Efter indførelsen af enevælden i 1660 fik kongemagten brug for at udskrive skatter, da man efterhånden havde solgt det meste af krongodset, som ellers gav løbende indtægter. Hvad var da mere nærliggende end at udskrive en skat på landbrugsjorden, der var landets største aktiv? For at udskrive en sådan skat måtte man have en vurdering af jordens værdi i handel og vandel, og der kunne man bruge hartkornet, der netop angav et mål for jordværdien. Hartkornsberegningen var imidlertid meget forskellig fra gods til gods, og kongen, Frederik 3., nedsatte derfor nogle kommissioner, som skulle udarbejde et ensartet grundlag for skatteudskrivningen. Det resulterede i 1662 i den første matrikel over landets jord. Den kaldes *Kommissionsmatriklen* -matrikel betyder fortegnelse – og på grundlag af den udskrev man i juli 1662 den første hartkornsskat på 2/3 Rd. pr. tønde hartkorn.

Kommissionsmatriklen var udarbejdet meget hurtigt og havde en hel del mangler. I 1664 blev der derfor nedsat en kommission i hvert amt, som skulle revidere matriklen. Resultatet forelå i slutningen af 1664 og kaldes *Amtstuematriklen*.

Også denne matrikel var ret mangelfuld, og i 1681 under Christian 5. blev det besluttet at udarbejde en helt ny matrikel baseret på opmåling af jorderne kombineret med en vurdering af de enkelte markers godhed eller såkaldte *bonitet*. Der blev igen nedsat en række kommissioner, og opmålings- og vurderingsarbejdet stod på helt frem til 1688, hvor man kunne opstille en samlet, nogenlunde ensartet matrikel for hele landet. Den benævnes *Christian 5.s Matrikel*, men i en del skøder og fæstebreve henvises der til den som *ny matrikel*.

I 1718 og 1735 blev der foretaget opdateringer af matriklen, men først i begyndelsen af 1800-tallet kastede man sig ud i en stor ny matrikulering baseret på en betænkning fra Rentekammeret af 8. maj 1804. Da havde man et omfattende kortmateriale fra de store udskiftninger i årene forud som grundlag, men alligevel måtte der foretages mange supplerende opmålinger. Bl.a. lagde man nogle prøvelinier ind over markerne og foretog målinger. Bagefter kunne linier-

ne så tegnes ind på udskiftningskortene til kontrol af disse. Sådanne prøvelinier kan også ses på Munkebos udskiftningskort fra 1796.

Som en del af den nye matrikulering skulle der også foretages en helt ny bonitering af al jorden i landet, og til det brug fik man udpeget en "normaljord". Man fastsatte nogle kriterier for en absolut 1. klasses agerjord og foretog derefter en række jordprøver rundt om i landet for at finde et jordstykke, der svarede til det opstillede ideal. "Efter disse Prøver anser vi Jorden fra Carlslande Mark af Selvejer Niels Nielausens Tofte, søndenfra den østre Ende af hans Stuelængde for at være den bedste af alle de, som vi har beset...", hedder det i Matrikelkommissionens protokol. Denne jord blev så tildelt bonitetstallet 24, og alle landets marker blev takseret i forhold hertil og tildelt boniteter fra 1 til 24. Her på egnen lå boniteten mellem 15 og 20 for agerjorden. Den er noteret på de enkelte marker i matrikelkortene helt op til nyere tid.

Som den tredje og meget omfattende del af matrikuleringen kunne man nu påbegynde hartkornsberegningen, d.v.s. skattegrundlaget for de enkelte ejendomme. Hartkornet blev beregnet ud fra det såkaldte boniterede areal for de enkelte marker, som var det geometriske areal ganget med boniteten og divideret med 24. 1 tønne hartkorn blev ved kongelig resolution af 6. april 1831 sat til 72.000 kvadratalen boniteret jord, og dermed kunne hartkornet fastsættes ud fra ensartede principper for alle ejendomme i landet, som samtidig fik tildelt et matrikelnummer.

Som et eksempel kan vi tage en typisk gård opmålt til 60 tønner land med en bonitet på 18, som er normalt her på egnen. Da 1 tønne land er 14.000 kvadratalen, svarer de 60 tønner land til 840.000 kvadratalen, og hartkornsberegningen giver dermed: Boniteret areal: $840.000 \times 18/24 = 630.000$ kvadratalen. Hartkort: $630.000/72.000 = 8,75$ tønner eller 8 tønner 6 skæpper, da 1 tønne er 8 skæpper.

Hele dette omfattende arbejde blev først færdiggjort i 1844, og man taler derfor om *1844-matriklen*, der var gældende som skattegrundlag lige til 1903, da man i forbindelse med skattereformen indførte begreberne ejendomsskyld og ejendomsvurdering. Det var en vurdering af ejendommenes værdi i kroner og øre – men matrikelnumrene fra 1844 er stadig i brug.